
ІНСТРУКТИВНО-МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
щодо викладання навчальних предметів/інтегрованих курсів
у закладах загальної середньої освіти у 2024/2025 навчальному році

7. ГРОМАДЯНСЬКА ТА ІСТОРИЧНА ОСВІТНЯ ГАЛУЗЬ

Беручи до уваги виклики у сфері освіти, Міністерство освіти і науки України затвердило [нову редакцію Типової освітньої програми для 5–9 класів закладів загальної середньої освіти](#) (наказ МОН №1120-24 від 09.08.2024).

Типовим навчальним планом зазначеної Типової освітньої програми у 6–7 класах години навчального навантаження визначені відповідно до показника мінімальної кількості годин.

Рекомендуємо закладам освіти години навчального навантаження для перерозподілу між освітніми компонентами використовувати для **збільшення кількості годин на вивчення громадянської та історичної освітньої галузі: у 5 класі – до 2 год на тиждень, у 6 та у 7 класі – до 3 год на тиждень.**

На відміну від Типової освітньої програми, затвердженої в 2021 році, типовим навчальним планом передбачено вивчення у 6–7 класах курсу **громадянської освіти** (по 0,5 години на тиждень).

Для реалізації громадянської та історичної освітньої галузі в 6–7 класах може бути обрано такі варіанти поєднання освітніх компонентів:

- варіант 1 – інтегрований курс громадянської та історичної освітньої галузі;
- варіант 2 – інтегрований курс історії та курс громадянської освіти;
- варіант 3 – історія України, всесвітня історія, громадянська освіта.

Оскільки для 6 класу серед рекомендованих міністерством наявні лише МНП інтегрованих курсів («Історія України. Всесвітня історія. 6 клас», «Україна і світ. Вступ до історії України та громадянської освіти. 5–6 клас», «Досліджуємо історію і суспільство. 5–6 клас»), пропонуємо в 6 класі поєднувати освітні компоненти галузі за 1 або 2 варіантом.

У цьому навчальному році, за відсутності модельних навчальних програм з громадянської освіти для 6 і 7 класів, пропонуємо один з двох способів забезпечення реалізації компонента громадянської освіти в освітньому процесі.

1. Інтегрувати питання громадянської освіти в курс історії України, (у 6 класі в програму інтегрованого курсу історії; у 7 класі в програму курсу історії України), відобразивши це в навчальній програмі, яку затверджує педагогічна рада закладу освіти (додаючи визначені для громадянської освіти години до історії України або інтегрованого курсу). Зауважуємо, що:

згідно з вимогами до навчальних програм, визначеними в додатку 6 до оновленої Типової освітньої програми для 5–9 класів (наказ МОН №1120-24 від 09.08.2024) «Навчальну програму предмета, інтегрованого курсу розробляють на основі обраної(-их) модельної(-их) навчальної(-их) програми(-м) із

урахуванням кількості годин, визначених у навчальному плані закладу освіти на вивчення навчального предмета / інтегрованого курсу»;

у зміст модельних навчальних програм «Україна і світ: вступ до історії та громадянської освіти. 5–6 класи», «Досліджуємо історію і суспільство. 5–6 класи (інтегрований курс)», «Історія: Україна і світ. 7–9 класи (інтегрований курс)» включені питання громадянської освіти.

спираючись на МНП, заклад освіти може розробляти навчальні програми предметів;

навчальні програми, розроблені на основі МНП, затверджує педагогічна рада закладу освіти.

Зважаючи на зазначене, педагоги можуть розробляти навчальну програму спираючись на дві (або більше) модельні навчальні програми: для 6 класу – МНП «Історія України. Всесвітня історія. 6 клас» і одну з МНП інтегрованого курсу; для 7 класу – «Історія України. 7–9 класи» та «Історія: Україна і світ. 7–9 класи (інтегрований курс)». Питання громадянської освіти, які можна інтегрувати в курс історії України/інтегрований курс історії наведено у Додатку 7.1 (теми для інтегрування виокремлені з рекомендованих модельних навчальних програм інтегрованих курсів і оформлені відповідно до вимог до структури МНП).

2. Упровадити курс громадянської освіти у другому семестрі, керуючись тим, що типовою освітньою програмою рекомендовано навчальні предмети та курси з навчальним навантаженням 0,5 години на тиждень вивчати протягом одного семестру (пояснювальна записка до типового навчального плану, Додатки 3, 4) (проект відповідної МНП на стадії розроблення).

Історія 7 клас

У 2024-2025 навчальному році учні й учениці Нової української школи переходять до базового предметного циклу вивчення предметів і курсів громадянської та історичної освітньої галузі в 7 класі. На цьому етапі навчання учнів/учениць виникають нові мотиви та моделі поведінки: бажання бути освіченими, самостійними, активно випробовувати свої сили в різних галузях знань та діяльності, самостверджуватись у шкільному колективі. Це потребує врахування їхніх психолого-педагогічних особливостей, розвитку предметних та міжпредметних умінь, а також урізноманітнення видів навчальної діяльності.

Для реалізації завдань громадянської та історичної освітньої галузі Державного стандарту базової середньої освіти різними авторськими колективами створено такі модельні навчальні програми, яким надано гриф «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України»:

«Вступ до історії України та громадянської освіти. 5 клас» для закладів загальної середньої освіти (авт. Гісем О. В., Мартинюк О. О.);

«Вступ до історії України та громадянської освіти. 5 клас» для закладів загальної середньої освіти (авт. Бакка Т. В., Желіба О. В., Мелешенко Т. В., Щупак І. Я.);

«Вступ до історії України та громадянської освіти. 5 клас» для закладів загальної середньої освіти (авт. Бурлака О. В., Власова Н. С., Желіба О. В., Майорський В. В., Пісарьова І. О., Щупак І. Я.);

«Вступ до історії України та громадянської освіти. 5 клас» для закладів загальної середньої освіти (авт. Желіба О. В., Мокрогуз О. П.);

«Досліджуємо історію і суспільство. 5–6 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти (авт. Васильків І. Д., Димій І. С., Шеремета Р. В.);

«Досліджуємо історію і суспільство. 5–6 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти (авт. Пометун О. І., Ремех Т. О., Малієнко Ю. Б., Мороз П. В.);

«Досліджуємо історію і суспільство. 5–6 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти (авт. Гісем О. В., Мартинюк О. О., Гісем О. О., Охредько О. Е.);

«Україна і світ. Вступ до історії та громадянської освіти. 5–6 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти (авт. Кафтан М. В., Козорог О. Г., Костюк І. А., Мудрий М. М., Селіваненко В. В.);

«Україна і світ: вступ до історії та громадянської освіти. 5–6 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти (авт. Власова Н. С., Желіба О. В., Кронгауз В. О., Секиринський Д. О., Щупак І. Я.);

«Україна і світ. Вступ до історії України та громадянської освіти. 5–6 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти (авт. Даниленко В. М., Гісем О. В., Мартинюк О. О., Охредько О. Е., Тарасюк Т. Д.);

«Україна і світ: вступ до історії та громадянської освіти. 5–6 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти (авт. Аркуша О. Г., Дяків В. Г., Мудрий М. М., Пастушенко Р. Я., Хлипавка Л. М.);

«Історія України. Всесвітня історія. 6 клас» для закладів загальної середньої освіти (авт. Піскарьова І. О., Бурлака О. В., Майорський В. В., Мелешенко Т. В., Щупак І. Я.);

«Історія України. Всесвітня історія. 6 клас» для закладів загальної середньої освіти (авт. Олександр Гісем, Олександр Мартинюк, Наталія Сорочинська, Ольга Гісем, Ярослав Василенко);

«Історія України. 7–9 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Бурлака О. В., Желіба О. В., Павловська-Кравчук В. А., Худобець О. А., Черкас Б. В., Щупак І. Я.);

«Історія України. 7–9 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Пометун О. І., Ремех Т. О., Гупан Н. М., Малієнко Ю. Б., Серова Г. В.);

«Історія України. 7–9 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Гісем О. В., Бойко В. І., Василенко Я. Л., Даниленко В. М., Мартинюк О. О., Охредько О. Е., Сирцова О. М., Тарасюк Т. Д.);

«Всесвітня історія. 7–9 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Щупак І. Я., Посунько А. С., Бакка Т. В., Бурлака О. В., Власова Н. С., Желіба О. В., Махонін О. О., Мелешенко Т. В., Павловська-Кравчук В. А., Піскарьова І. О., Худобець О. А.);

«Всесвітня історія. 7–9 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Пометун О. І., Ремех Т. О., Малієнко Ю. Б., Мороз П. В.);

«Всесвітня історія. 7–9 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Гісем О. В., Бойко В. І., Василенко Я. Л., Даниленко В. М., Мартинюк О. О., Охредько О. Е., Сирцова О. М.);

«Історія: Україна і світ. 7–9 класи (інтегрований курс)» (варіант 1) для

закладів загальної середньої освіти (авт. Секиринський Д. О., Власова Н.С., Желіба О. В. Кронгауз В. О., Щупак І. Я.);

«Історія: Україна і світ. 7–9 класи (інтегрований курс)» (варіант 2) для закладів загальної середньої освіти (авт.Власова Н.С.,Желіба О.В., Кронгауз В. О., Секиринський Д. О., Щупак І. Я. .

Модельні навчальні програми слугують основою для розроблення навчальних програм, навчальної та навчально-методичної літератури для 5–9 класів і вможливають реалізацію закладами освіти академічної свободи.

Згадані вище модельні навчальні програми розміщено на офіційному вебсайті Міністерства освіти і науки України (<https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/modelni-navchalni-programi-dlya-5-9-klasiv-novoyi-ukrayinskoyi-shkoli-zaprovadzhuyutsya-pocapno-z-2022-roku>) та офіційному вебсайті Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти»(<https://imzo.gov.ua/model-ni-navchal-ni-prohramy/hromadians-ka-ta-istorychna-osvitnia-haluz>).

Оскільки всі модельні навчальні програми для 7–9 класів є авторськими, то їхні підходи склали основу для розроблення нової навчальної та навчально-методичної літератури для 7 класу: авторських підручників і додаткових навчально-методичних матеріалів.

Організація змісту шкільної історичної освіти залежно від обраної модельної навчальної програми може бути синхронним вивченням двох самостійних курсів – історії України та всесвітньої історії або інтегрованим, під час вивчення якого історію України розглядають у контексті всесвітньої історії та громадянської освіти. В усіх програмах зберігається хронологічна послідовність викладу матеріалу у поєднанні з проблемно-тематичним підходом та елементами історії окремих країн Європи та світу.

Автори модельних навчальних програм інтегрованого курсу **«Історія: Україна і світ. 7-9 клас»** акцентують увагу на необхідності застосування порівняльних характеристик подій історії України та всесвітньої історії, а також дотримання україноцентричного підходу до вивчення історії при викладанні цього курсу.

Загалом зміст модельних навчальних програм спрямовано на досягнення загальної мети громадянської та історичної освітньої галузі: розвиток особистості учня через осмислення минулого, сучасного та зв'язків між ними, взаємодії між глобальними, загальноукраїнськими і локальними процесами; формування ідентичності громадянина України, його активної громадянської позиції на засадах демократії, патріотизму, поваги до прав і свобод людини, визнання цінності верховенства права та нетерпимості до корупції. Компетентнісний потенціал галузі та базові знання, що є основою всіх модельних програм, уміщено в додатку 17 Державного стандарту базової середньої освіти.

Модельні навчальні програми не містять чіткого розподілу навчальних годин за розділами, тому в межах загальної річної кількості годин учитель/вчителька самостійно визначають в тематично-календарному плануванні та/або в навчальній програмі, укладеній на основі обраної модельної навчальної програми час, необхідний для роботи над кожним розділом програми, орієнтуючись на визначені програмою очікувані результати навчання.

Розробляючи календарно-тематичне планування та/або навчальну програму, вчителі самостійно можуть змінювати порядок вивчення розділів, тем, окремих питань у межах теми, визначати періодичність та чергування видів діяльності, закладати види і форми контролю й оцінювання результатів навчання відповідно до груп результатів, указаних у Державному стандарті базової середньої освіти та модельних навчальних програмах. Укладені вчителями навчальні програми затверджує педагогічна рада закладу загальної середньої освіти.

Календарно-тематичне планування має передбачати не лише уроки опанування змісту, а й уроки формування наскрізних умінь та ключових компетентностей учнів / учениць, можливості для впровадження діяльнісного підходу до навчання, час для повторення, узагальнення, впровадження різних форм оцінювання.

Надважливим завданням залишається вилучення із змісту курсу історії Середньовіччя радянських і пострадянських історичних наративів, фальсифікації та міфологізації історії. Серед особливо небезпечних перекручень історії є змішування понять «Русь» і «Росія», найменування русів «росіянами» за багато століть до виникнення російської держави. В програмах змінено погляди на добу князювання Володимира і Ярослава як початок києворуської історії й час від кінця XI до середини XIII ст., який насправді був періодом зрілої києворуської держави Русі-України на засадах поліцентризму; чітко вказано на зв'язки тієї Русі з нашою сучасністю, показано її місце в тогочасному світі як важливого суб'єкта європейського історичного процесу та її культурного осередка. Разом із тим, модельні навчальні програми привертають увагу вчителів до зображення середньовічного минулого України як історії всіх народів, які проживали на сучасних українських теренах, з особливою увагою до джерел формування кримськотатарського та інших народів, для яких Україна є історичною батьківщиною.

У змісті курсу «Всесвітня історія» показано своєрідність та особливості середньовічного суспільства, тенденції його розвитку, приділено увагу релігійному чиннику, у ролі церкви, демонстрації витоків сучасних ідей, соціально-економічним явищам, технічним і технологічним винаходам, традиціям повсякденного життя, тенденціям розвитку культури з доби Середньовіччя тощо. Важливим завданням є визначення та простеження взаємозв'язку історії різних країн, насамперед європейських, з історією України через міжнародну торгівлю і війни, династичні зв'язки і культурний обмін, життєвий шлях історичних осіб тощо.

Виклад історичного матеріалу під час вивчення інтегрованого курсу «Історія: Україна і світ» спрямовано на формування вміння інтерпретувати історію України як частину світового політичного, економічного і культурного простору, пояснювати й аналізувати взаємодії української та світової історії, навчити виокремлювати й аналізувати виклики, які поставали і постають перед державами і народами, суспільством упродовж періоду, що вивчається.

Оцінювання результатів навчання

Зміст, засоби й методи навчання мають бути спрямовані на досягнення, визначені Державним стандартом базової середньої освіти, й обов'язкових результатів навчання, яких учні мають досягнути в процесі навчання.

Основними видами оцінювання є формувальне, підсумкове та державна підсумкова атестація.

Формувальне оцінювання, або оцінювання в процесі навчання, передбачає використання різних форм (самооцінювання, взаємооцінювання (оцінювання роботи в групах / парах, під час захисту проєктів, оцінювання вчителем / учителькою з використанням карток, піктограм, вікторин, інтелект-карт, шкалювання тощо), що спрямовуються на відстеження особистісного розвитку учня / учениці.

Окремі завдання для формувального оцінювання можуть бути диференційованими.

Завдання для оцінювання добираються так, щоб можна було отримати об'єктивну інформацію про рівень досягнень учнями обов'язкових результатів навчання певної групи результатів (далі – ГР) освітньої галузі:

Орієнтується в історичному часі та просторі, виявляє взаємозв'язки подій і явищ(ГР1);

Працює з інформацією історичного та суспільствознавчого змісту(ГР2);

Виявляє здатність до співпраці, толерантність, громадянську позицію (ГР3).

Тематичне оцінювання є необов'язковим. Його можна проводити за потреби для отримання інформації про рівень досягнень очікуваних результатів учнів із певної теми, розділу.

Підсумкове оцінювання має на меті оцінити якість навчання. Воно здійснюється періодично. Кількість підсумкових робіт встановлює вчитель / учителька самостійно. Підсумкові роботи можуть охоплювати один, декілька або всі групи результатів громадянської та історичної освітньої галузі, визначені в Державному стандарті базової середньої освіти.

Підсумкове оцінювання здійснюють із урахуванням Загальних критеріїв оцінювання результатів навчання здобувачів освіти відповідно до Державного стандарту базової середньої освіти та Критеріїв оцінювання за освітніми галузями результатів навчання здобувачів освіти відповідно до нового Державного стандарту базової середньої освіти (участині громадянської та історичної освітньої галузі), що затверджені наказом МОН від 02.08.2024 №1093 (<https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennia-rekomendatsii-shchodo-otsiniuvannia-rezultativ-navchannia>).

Під час підсумкового оцінювання за семестр вчитель / учителька може провести комплексну підсумкову роботу(КПР) або окремі підсумкові роботи для кожної групи результатів (ГР1, ГР2, ГР3).

У Свідоцтві досягнень виставляють семестрові оцінки за групами результатів. На підставі оцінок за групами результатів виставляють загальну оцінку за семестр. Семестрова оцінка може бути скоригованою. Оцінку за рік виставляють на підставі семестрових оцінок.

8–11 класи

У 2024/2025 навчальному році у 8–11 класах чинними є навчальні програми з історії, затверджені наказом Міністерства освіти і науки України від 03 серпня 2022 року № 698:

- «Історія України. 8–9 класи. Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти».
- «Історія України. 10–11 класи. Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти».
- «Всесвітня історія. 8–9 класи. Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти».
- «Всесвітня історія. 10–11 класи. Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти».
- «Історія: Україна і світ (інтегрований курс). 10–11 класи. Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти».

Усі навчальні програми розміщено на офіційному сайті Міністерства освіти і науки України: для 8-9 класів за покликанням: <https://mon.gov.ua/osvita-2/zagalna-serednya-osvita/osvitni-programi/navchalni-programi-dlya-6-9-klasiv>; для 10-11 класів за покликанням: <https://mon.gov.ua/osvita-2/zagalna-serednya-osvita/osvitni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv>.

Зазначені вище програми рекомендовано також використовувати для класів з поглибленим вивченням історії. Учитель / учителька розробляють календарне планування на основі рекомендованих програм. Кількість годин на вивчення тієї чи іншої теми визначають учитель / учителька самостійно. При цьому рекомендовано більше годин передбачати для практичних робіт.

Також розроблено модифіковані (скорочені) навчальні програми для закладів загальної середньої освіти, у тому числі і модифіковану навчальну програму з історії України і рекомендації щодо її використання ([наказ МОН №701 від 26.05.2024](#)). Цю програму можна використовувати для тих учнів / учениць, які пропустили навчання або тривалий час не вчилися за українськими освітніми програмами, зокрема, діти за кордоном та ті, що вимушено перебувають на тимчасово окупованих територіях. Зміст скорочених програм побудовано таким чином, що учні здобуватимуть основні знання з визначених предметів, які допоможуть їм безперешкодно продовжувати навчання в українських школах.

Відповідно до чинних навчальних програм навчання предметів «Історія України» і «Всесвітня історія» може здійснюватися паралельно або послідовно. Для підвищення ефективності навчальної діяльності учнів/учениць та розподілу навчального часу в навчальних програмах запропоновано синхронізувати навчання історії України та всесвітньої історії у 8–11 класах. Перехід до синхронізації може відбутися на початку або впродовж навчального року, наприклад, на початку семестру. Учителька / учитель може використовувати запропоновані в навчальній програмі таблиці синхронізації або робити в них доречні зміни.

На уроках історії важливо застосовувати методи розвитку критичного

мислення, які сприятимуть формуванню й розвитку вміння учнів / учениць аналізувати, порівнювати різні види історичних джерел, формулювати на їх основі судження й висновки. Значно підвищується ефективність вивчення історії при використанні інтерактивних методів навчання, як-от: рольові ігри, дебати, віртуальні екскурсії, мозковий штурм тощо. Для наочного представлення історичних подій та стимулювання інтересу до пізнання минулого варто використовувати відеоматеріали, аудіоподкасти, освітні платформи та інші цифрові ресурси, зокрема такі, як [“Всеукраїнська школа онлайн”](#).

Рекомендуємо в освітньому процесі використовувати розроблений МОН посібник **«Як говорити про російсько-українську війну в школі? Уроки стійкості, боротьби та перемог»**, мета якого – сприяти формуванню громадянської позиції учнів та учениць, навчити розрізняти факти і фейки, не піддаватися маніпуляціям і ворожій пропаганді (посібник доступний за покликанням:

<https://mon.gov.ua/ua/news/yak-govoriti-pro-rosijsko-ukrayinsku-vijnu-v-shkoli-mon-stvorilo-posibnik>) та матеріали освітнього **проєкту**

«Діалоги Про Війну», який містить чотири відеорозмови учениці із ветеранами сучасної російсько-української війни на теми: «Що таке війна?», «Чому Росія прагне захопити Україну?», «Що таке сучасна російсько-українська війна?», «Повномасштабне вторгнення 2022» та методичні рекомендації для вчителів. Цей проєкт стане в пригоді вчителям історії та громадянської освіти, навчального предмета «Захист України», учням та ученицям, військовослужбовцям, журналістам, державним службовцям, працівникам музеїв, бібліотекарям, фахівцям із формування національної та громадянської ідентичності. В рамках реалізації проєкту розроблено презентаційний буклет, розміщений за покликанням:

https://mcip.gov.ua/wp-content/uploads/2024/05/katalog_22_04-1-stysnuto-1.pdf

02 травня 2023 року Постановою Верховної Ради України № 3078-ІХ схвалено [Заяву Верховної Ради України «Про використання політичним режимом російської федерації ідеології рашизму, засудження засад і практик рашизму як тоталітарних і людиноненависницьких»](#). Рекомендуємо використовувати основні тези цієї Постанови під час вивчення подій російсько-української війни та у позакласній роботі.

09 грудня 2024 року у світі та в Україні згадуватимуть прийняття Генеральною асамблеєю Організації Об'єднаних Націй **Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього (09.12.1948р.)**. Важливо звернути увагу на те, що автор концепції геноциду Рафаель Лемкін досліджував це явище, зокрема, на прикладі Голокосту, та був одним із перших, хто запропонував кваліфікувати Голодомор 1932–1933рр. в Україні як геноцид Українського народу. Обговорення положень та ідей Конвенції про геноцид є особливо актуальним в умовах повномасштабної війни російської федерації проти України, яка супроводжується численними порушеннями прав людини, а вчинені збройними силами держави-агресора дії є геноцидом Українського народу згідно з Постановою Верховної Ради України «Про Заяву Верховної Ради України «Про вчинення Російською Федерацією геноциду в Україні» від 14.04.2022 р.

08 травня 2025р. Україна разом з іншими європейськими державами вдруге

після 2024р. відзначатиме **День пам'яті та перемоги над нацизмом у Другій світовій війні**. У статті 1 Закону України (№9278) про цей день сказано: «Шанобливе ставлення до пам'яті про перемогу над нацизмом у Другій світовій війні 1939-1945 років, про ветеранів війни, учасників українського визвольного руху та жертв нацизму є священним обов'язком держави та громадян України».

У 2025 р. минає **80 років після завершення Другої світової війни**, у роки якої надзвичайно важливі нині, коли Україна протистоїть повномасштабній російській агресії. Для української історичної освіти важливою є системна, послідовна робота, а також спеціальні освітні заходи з вивчення передумов, перебігу та наслідків Другої світової війни; з'ясування значення для Європи й світу змови двох тоталітарних режимів: націонал-соціалістичного у Німеччині та комуністичного в СРСР. Водночас важливим є протистояння рашистській пропаганді та російським фальсифікаціям історії, які, очевидно, можуть посилитися до 80-ї річниці завершення Другої світової війни.

У 2024/2025 навчальному році здобувачки / здобувачі освіти, учительки / вчителі, науковиці/науковці закладів загальної середньої, професійної освіти та інших закладів можуть долучитися до:

- ***IX Міжнародного міждисциплінарного конкурсу наукових і мистецьких робіт імені Володимира Маняка та Лідії Коваленко***, що традиційно проводить Інститут історії України Національної академії наук України у співпраці з Міністерством освіти і науки України за підтримки Науково-освітнього консорціуму вивчення Голодомору (HREC) при Канадському інституті українських студій Альбертського університету;

- ***XXI Міжнародного конкурсу творчих робіт учнів, студентів та вчителів «Уроки війни та Голокосту – уроки толерантності»***, організаторами якого традиційно є Міністерство освіти і науки України та Український інститут вивчення Голокосту «Ткума».

У 2024/2025 навчальному році заплановане проведення турніру юних істориків, а також всеукраїнського конкурсу «Учитель року – 2025» в номінації «Історія».

Історична освіта в закладах загальної середньої освіти реалізується на навчальних заняттях із предметів і курсів інваріантного та варіативного складників навчального плану освітньої програми закладу, а в старших класах – на навчальних заняттях із предметів і курсів за вибором відповідно до одного з визначених рівнів (рівень стандарту – обов'язковий мінімум змісту навчального предмета; рівень профільної підготовки – поглиблений зміст з орієнтацією на майбутню професію).

Поглиблене вивчення предмета має заохочуватися та відзначатися високими оцінками. Не припускається зниження оцінки за незнання матеріалу, що відсутній у шкільній програмі.

Підручники, посібники (у тому числі електронні), робочі зошити з друкованою основою, зошити для контролю та/або корекції пізнавальних досягнень, атласи, контурні, настінні мапи, що використовуються на уроках, повинні мати грифи Міністерства освіти і науки України.

У навчанні учнів історії та громадянської освіти Міністерство освіти і науки України рекомендує використовувати посібники «Нариси з історії Криму XVIII – початку XIX ст.: додатковий матеріал для вчителів» для 7–8 класів

загальної середньої освіти / Цалик С.М., Мокрогуз О.П., Волошенюк О.В./за редакцією Волошенюк О. В., Іванова В. Ф., Євтушенко Р. І.», «Історія Криму першої половини ХХ ст. Нариси. Навчальний посібник 10 клас.» / Цалик С. М., Мокрогуз О.П., Волошенюк О.В./за редакцією Волошенюк О.В., Іванова В.Ф., Євтушенко Р. І.»; «Нариси з історії Криму у ХХ ст.: 1939–1990 рр.: додатковий матеріал для вчителів для 10 класу загальної середньої освіти. Навчально- методичний посібник / Цалик С. М., Мокрогуз О. П., Волошенюк О. В. / за редакцією Волошенюк О. В., Євтушенко Р. І.», Нариси з історії Криму у ХХ- ХХІст.:1990–2014рр.:додатковий матеріал для вчителів для11класу загальної середньої освіти. Навчально-методичний посібник /Цалик С.М.,Мокрогуз О. П.,Волошенюк О.В./За редакцією Волошенюк О.В., ЄвтушенкоР.І.»;«Нариси з історії Криму(2015–2022):додатковий матеріал для вчителів 10 класу загальної середньої освіти, викладачів педагогічних вишів: Навчально-методичний посібник/Цалик С.М.,Мокрогуз О.П., Волошенюк О. В. / За редакцією Волошенюк О. В.».

Видання доступні за такими покликаннями:

<https://www.aup.com.ua/book-review/dodatkovyi-materiali-do-urokiv-istorii/>,
<https://www.aup.com.ua/book-review/istoriya-krimu-pershoi-polovini-khkh-st-na/>,
<https://www.aup.com.ua/book-review/19786-2/>,
<https://www.aup.com.ua/book-review/narisi-z-istorii-krimu-u-khkh-khkh-st-1990-2014-r/>,
<https://www.aup.com.ua/book-review/narisi-z-istorii-krimu-2015-2022-navchalno-me/>

Також рекомендуємо книгу «Українська історія в кінофільмах: посібник для вчителя / Волошенюк О. В., Мокрогуз О. П., Новікова Л. Є., Тримбач С. В., Черков Г. А. / за редакцією Волошенюк О. В., Іванова В. Ф.». <https://aup.com.ua/ukrainska-istoriya-v-kinofilmakh-pos/>. Звернення до українських кінотекстів дасть змогу популяризувати кінематографічну грамотність та через призму мистецьких творів дискутувати про конфліктні ситуації і складні соціальні процеси в Україні. Матеріали можуть бути використані під час вивчення курсів за вибором, факультативів, виховних годин, занять гуртків юних істориків, журналістів тощо.

При викладанні історії та громадянської освіти рекомендуємо використовувати такі видання: «Освітні практики із запобігання інфодемії, або Як не ізолюватися від правди. Навчальний посібник / за редакцією Волошенюк О., Іванова В., Кулакова А.»

(<https://aup.com.ua/osvitni-praktiki-iz-zapobigannya-info/>) та відповідний відеокурс <https://medialiteracy.org.ua/videokurs-osvitni-praktyky/>); «НАТО – сила, що захищає мирних громадян» / Т. Бакка, О.Волошенюк, О.Желіба, Р.Євтушенко, Т.Мелешченко, О.Мальований, О. Мокрогуз; за редакцією О. Волошенюк, С. Дьоми <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/metodichni%20recomendazii/2023/03/10/Posibnyk-NATO.syla.shcho.zakhyschaye.myrnykh.hromadyan.10.03.2023.pdf>.

Державний стандарт базової середньої освіти містить значний медіаосвітній потенціал. Для його реалізації створено дві навчальні програми курсу за вибором «Основи медіаграмотності» для 7–8 класів закладів загальної середньої освіти і «Основи медіаінфомедійної грамотності» для 10–11 класів закладів загальної

середньої освіти, яким надано гриф «Схвалено для використання в освітньому процесі».

На методичних ресурсах Академії української преси (<https://aup.com.ua/>) є рубрика «Медіаграмотність в умовах війни», де вчительство може знайти нові розробки занять (https://toolbox.medialiteracy.org.ua/predmet/mediagramotnist-v-umovah-vijny/page/2/?post_types=toolbox). Рубрика постійно оновлюється.

Радю міжнародних наукових досліджень та обмінів (IREX) у межах проєкту «Вивчай та розрізняй: інфомедійна грамотність» розроблені онлайн-курси, універсальні уроки, покликані допомогти критично аналізувати інформацію і бути стійкими до інформаційних впливів, навчальні й просвітницькі матеріали та курси з підвищення кваліфікації:

- онлайн-курс з медіаграмотності «Very Verified» <https://study.ed-era.com/uk/courses/course/2118>. Курс надає практичні навички медійної та інформаційної грамотності. Курс розроблений спільно з платформою онлайн-освіти EdEra і базується на новітніх розробках онлайн-навчання, таких як мобільне навчання, мікронавчання та змішане;

- універсальний урок для учнів 8–11 класів: «Медіаграмотність під час війни: як вистояти в інформаційному потоці» <https://drive.google.com/drive/folders/1dlj67HTGvcgIVdVEQntifL1RWLmkLbVS?usp=sharing>

- універсальний урок для учнів 8–11 класів: «Кібербезпека: навички, які захищають не тільки під час війни» https://drive.google.com/drive/folders/1dJrKMfdp-FAAdYtSd_AwnsE_13fqSbww7

- універсальний урок для учнів 8–11 класів: «Як українцям зберегти єдність: протидія стереотипам та мові ворожнечі» <https://drive.google.com/drive/folders/1TsMNZFpNGMI4WH1ZCGhvo4cQqiDq9C06?usp=sharing>

- набір для класної та позакласної роботи «Як аналізувати медіакритично» https://filter.mkip.gov.ua/wp-content/uploads/2021/08/12d-s_universal_handouts-1.pdf.

Ці матеріали сприятимуть розвитку навичок критичного сприйняття інформації, зокрема вміння відрізняти факти від суджень, ідентифікувати різні види маніпуляцій (у заголовках, фото, відео, соціологічних даних), прояви пропаганди і мови ворожнечі, ефективно шукати інформацію, безпечно комунікувати в соціальних мережах. Картки розроблені на основі прикладів, порівнянь та роз'яснень;

- просвітницьке відео «Корисні звички інформаційної гігієни на кожен день» <https://www.youtube.com/watch?v=nIBXC59tkwg>

- «Набір вправ із медіаграмотності для батьківських зборів. https://drive.google.com/drive/folders/1ljencs5TMYKitBpoaoK_9-eAqHjTj6Ns

- онлайн-курси «Медіаграмотний спротив: будуємо аргументовані діалоги» та «Медіаграмотний спротив: спілкуємось нарівних». Курси покликані розвинути навички соціальної толерантності, побудови аргументованих діалогів, протидії мікроагресії та толерантного ставлення до гендерних особливостей співрозмовників. Пройти навчання на курсі «Медіаграмотний спротив: будуємо аргументовані діалоги» можна за покликанням: <https://eduhub.in.ua/courses/onlayn-kurs-mediagramotniy-sprotiv-buduyemo-argume>

[ntovani-dialogi;](#)

на курсі «Медіаграмотний спротив: спілкуємось на

<https://eduhub.in.ua/courses/onlayn-kurs-mediagramotniy-sprotiv-spilkuyemos-na-rivnih>

У контексті підготовки до реформування профільної школи України варто звернути увагу на організацію навчання курсів за вибором учнівства, зокрема курсу «Республіка Корея: історія дива на річці Хан», з програмою якого, матеріалами для учнів (Програма навчального курсу за вибором учнів профільної загальноосвітньої школи (10-11 класи) «Республіка Корея: історія дива на річці Хан» (17 годин) / К Баханов, С. Троян, С. Баханова. Рівне: Волинські обереги, 2024. 47 с.; Республіка Корея: історія дива на річці Хан. Матеріали до навчального курсу за вибором учнів профільної загальноосвітньої школи (10–11 класи): посібник для учнів і вчителя / К. Баханов, С. Баханова, Ю. Білай, Р. Євтушенко, І. Костюк, С. Троян; за ред. К. Баханова. Рівне: Волинські обереги, 2024. 352 с.), а також презентаціями, відеоматеріалами, розробками уроків українських і закордонних учителів можна познайомитися за покликанням: <https://novadoba.org.ua/korea/materialy-kursu.php>

Для належної організації вивчення історії та громадянської освіти, відзначення / вшанування визначних / пам'ятних подій учительство може скористатися **вебсторінками** офіційних інституцій та громадських об'єднань, зокрема:

Український інститут національної пам'яті: <https://uinp.gov.ua>

Інститут історії України Національної академії наук України:

<http://history.org.ua>

Громадський проєкт «ЛІКБЕЗ. Історичний фронт»: <http://likbez.org.ua> Електронний архів українського визвольного руху: <http://avr.org.ua> Історична правда:

<https://istpravda.com.ua>

Локальна історія: <https://localhistory.org.ua/>

Україна Incognita: <https://day.kyiv.ua/uk/article/ukrayina-incognita>

Матеріали для використання на уроках, під час організації дебатів, дискусій тощо можна знайти на ютуб-каналах, присвячених актуальним питанням історії, а також новим підручникам і навчально-методичному забезпеченню вивчення історії:

ютубканал «Історія без міфів» <https://www.youtube.com/@IstoriyaBezMifiv>

ютубканал «Історія з Братами Капрановими» імені Т. Г. Шевченка

<https://www.youtube.com/@imgtsh>

ютубканал Віталія Дрібниці «Історик щосуботи»

<https://youtube.com/playlist?list=PLBYsRgTrgMcunqSiinXu6-HRVBxK9vNPQ&si=qI2RXTVCkFdtYwC2>

ютубканал «Ігор Щупак. Історія з історією»

<https://www.youtube.com/@HistoryShchupak>

ютубканал «Локальна історія»

<https://www.youtube.com/c/LOCALHISTORYua/featured>

ютубканал Олександр Алфьоров

<https://www.youtube.com/@OleksandrAlforov>

ютубканал«Реальнаісторія»АкімГалімов

<https://www.youtube.com/channel/UCdlVTngmxbh0oNE1pCwS64g>

ютубканал«Цікаваісторія»<https://www.youtube.com/c/ЦікаваІсторія>

ютубканал«WAS:Популярнаісторія»
<https://www.youtube.com/channel/UCReA6NV7lTl3m9PHybLD9sg>

та ін.

Правознавство

У 2024/2025 навчальному році чинними є навчальні програми«Основи правознавства. 9 клас» та «Правознавство» (профільний рівень). 10–11 класи».

<https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-5-9-klas/2022/08/15/navchalna.programa-2022.osnovy.pravoznavstva-9.pdf>

<https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/2018-2019/pravoznavstvo-10-11-profil-16-travnja-2017.docx>

Предмет«Основи правознавства»вивчається у 9класів продовжодного навчального рокув обсязі 1 година на тиждень (35 годин). Зміст навчального предмета відповідає віковим особливостям учнівства і сучасним освітнім викликам.

У типовій освітній програмі для вивчення профільного предмета «Правознавство» для 10–11 класів передбачено 3 години на тиждень (105годин). У програмі профільного рівня відсутній розподіл навчальних годин за розділами. У межах загальної річної кількості годин учитель / учителька самостійно визначає час дляроботи над кожним розділом, темою програми, дбаючи про досягнення очікуваних результатів.

Окремим структурним складником навчальних програм є практичні заняття,спрямовані на формування в учнівства вміння практичного застосування набутих правових знань, окремих положень законодавства тощо. Кожне практичне заняття є тематичним і має певне змістове наповнення відповідно до контексту конкретної теми. На практичних заняттях доцільно застосовувати дослідницькі методита метод проблемного викладу. Навчальну проблему та критерії оцінювання результатів роботи вчителю/вчительці слід визначати разом з учнями / ученицями.

Серед інформаційних ресурсів для проведення практичних занять, зокрема з акцентом на права людини, рекомендуємо використовувати напрацювання міжнародних організацій, таких як ООН,Рада Європи та ОБСЄ, які розміщено у відкритому доступі в мережі Інтернет.

У навчанні учнів/учениць правознавства потрібно застосовувати як поточне (формувальне), так і підсумкове оцінювання. Формувальне оцінювання спрямоване на відстеження особистісного розвитку учнів / учениць, процесу опанування ними навчального досвіду як основи компетентності, забезпечення індивідуальної траєкторії розвитку особистості.При формувальному оцінюванні вчитель/вчителька може організувати самооцінювання та взаємооцінювання учнів/учениць. Підсумкове оцінювання – це тематичне, семестрове та річне. Оцінювання навчальних досягнень учнів за результатами вивчення пропонованого змісту та навчальної діяльності пропонується за чинними критеріями оцінювання з курсу правознавства, беручи до уваги можливості формувального оцінювання.

Викладання навчальних предметів «Основи правознавства» у 9 класі та «Правознавство» для учнів 10–11 класів у 2024/2025 н.р. обумовлюється особливостями національної правової системи в умовах дії правового режиму воєнного стану та збройної агресії РФ проти України. Це потребує під час викладання загальних питань права врахування законодавчих змін, що пов'язані із введенням та продовженням дії воєнного стану, створенням правових умов для підвищення обороноздатності держави, захисту національної безпеки і територіальної цілісності.

У новому навчальному році серед законодавчих змін необхідно враховувати наступні: закони України «Про внесення змін до Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» від 30.05.2023 № 3127-IX, «Про внесення змін до Цивільного кодексу України щодо вдосконалення порядку відкриття та оформлення спадщини» від 08.11.2023 № 3450-IX, «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо впорядкування надання та використання відпусток, а також інших відпусток» від 22.11.2023 № 3494-IX, «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та деяких законодавчих актів України щодо удосконалення процедур суддівської кар'єри» від 09.12.2023 № 3511-IX, «Про лобювання» від 23.02.2024 № 3606-IX (введення в дію 01.01.2025), «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо окремих питань проходження військової служби, мобілізації та військового обліку» від 11.04.2024 № 3633-IX, «Про внесення змін до Кодексу законів про працю України щодо трудових відносин при передачі суб'єкта господарювання» від 25.04.2024 № 3677-IX, «Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо запровадження інституту умовно-дострокового звільнення осіб від відбування покарання для безпосередньої їх участі в обороні країни, захисті її незалежності та територіальної цілісності» від 08.05.2024 № 3687-IX, «Про застосування англійської мови в Україні» від 04.06.2024 № 3760, «Про внесення змін до Кодексу законів про працю України щодо встановлення додаткових підстав розірвання трудового договору з ініціативи роботодавця та деяких інших підстав» від 04.06.2024 № 3768-IX, «Про внесення змін до деяких законів України щодо запобігання насильству та унеможливлення жорстокого поводження з дітьми» від 06.06.2024 № 3792-IX.

На законодавчому рівні визначено статус англійської мови як мови міжнародного спілкування в Україні. Передбачається застосування англійської мови на всій території України у публічних сферах суспільного життя, окрім правовідносин у сфері судочинства, кримінального провадження, у справах про адміністративні правопорушення та відносин щодо розгляду і вирішення адміністративних справ, крім визначених законом випадків.

У квітні 2024 року набрали чинності норми Закону № 3127, яким зменшено призовний вік для громадян з 27 до 25-річного віку.

У цивільному праві (спадковому праві) оновлено розуміння поняття «місце відкриття спадщини» як останнє місце проживання спадкодавця; якщо місце проживання спадкодавця невідоме, місцем відкриття спадщини є місце знаходження нерухомого майна або основної його частини, а за відсутності нерухомого майна – місцезнаходження основної частини рухомого майна. У період дії воєнного стану та протягом двох років з дня його припинення або

скасування часом відкриття спадщини вважається день смерті спадкодавця або день, з якого спадкодавця оголошено померлим, незалежно від часу державної реєстрації смерті.

У трудовому праві передбачено додаткові підстави розірвання трудового договору з ініціативи роботодавця, а саме: 1) набрання законної сили вироком суду, яким працівника засуджено (крім звільнення від відбування покарання з випробуванням) за вчинення злочину проти основ національної безпеки України;

2) невиконання працівником правил поведінки на підприємстві, в установі, організації. З приводу останньої підстави припинення трудових правовідносин слід зазначити, що встановлення правил поведінки на підприємствах, в установах, організаціях, що мають стратегічне значення для економіки і безпеки держави, та/або об'єктах чи операторах критичної інфраструктури є обов'язковим. Складником таких правил внутрішнього трудового розпорядку можуть бути правила поведінки на підприємстві, в установі, організації, які містять положення, зокрема, про зобов'язання працівників про нерозголошення інформації з обмеженим доступом, зокрема інформації, що становить державну чи комерційну таємницю, а також про умови роботи з конфіденційною інформацією.

У кримінальному праві доповнено підстави умовно-дострокового звільнення від відбування покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк під час проведення мобілізації та/або дії воєнного стану – проходження військової служби за контрактом. Такий захід умовно-дострокового звільнення від відбування покарання не застосовується до осіб, засуджених за вчинення злочинів проти основ національної безпеки України, засуджених за вчинення умисного вбивства двох або більше осіб, або вчиненого з особливою жорстокістю, або поєднаного із зґвалтуванням або сексуальним насильством, або особливо тяжких корупційних кримінальних правопорушень.

У навчанні учнів / учениць правознавства особливу увагу варто приділити правам людини як наскрізному компоненту всіх навчальних предметів. Так, відповідно до Указу Президента України № 119 «Про Національну стратегію у сфері прав людини» від 24 березня 2021 року зміст освіти повинен включати формування в учасників освітнього процесу поваги до прав людини, її гідності, засад демократії, ненасильницької культури та культури доброчесності. Важливо забезпечити формування цінностей та світогляду здобувачів освіти як невід'ємних складників компетентнісного підходу, а також імплементувати в освітній процес положення Всесвітньої програми освіти у сфері прав людини та Хартії Ради Європи з освіти для демократичного громадянства і освіти в галузі прав людини.

Для наскрізного викладання прав людини у межах курсу «Основи правознавства» для 9 класу та профільного предмета «Правознавство» для 10-11 класів важливо підтримувати рівень компетенцій у цій царині. Помічним у цьому контексті буде онлайнкурс «Права людини в освітньому просторі», розроблений Координатором проектів ОБСЄ в Україні спільно зі студією онлайн освіти EdEra за підтримки Міністерства освіти і науки України. Курс стане в пригоді вчителям у викладанні правознавства та позакласній роботі та може заархівуватися закладами післядипломної педагогічної освіти під час

проходження ними курсів підвищення кваліфікації (за умови отримання сертифіката).

В умовах збройної агресії російської федерації проти України вкрай актуальним є вивчення міжнародного гуманітарного права. Українською Гельсінською спілкою з прав людини та Національним Товариством Червоного Хреста в Україні за підтримки МОН України розроблено навчальну програму курсу за вибором **«Вивчаючи міжнародне гуманітарне право»** для 10–12 класів

закладів загальної середньої освіти»:

<https://mon.gov.ua/osvita-2/zagalna-serednya-osvita/mizhnarodne-humanitarne-pravo>.

Відповідно до змісту програми був оновлений і доповнений зміст навчально-методичного посібника для

педагогів **«Вивчаючи міжнародне гуманітарне право»:**

https://www.helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2024/08/Vyvchaiuchy-MHP_elektrona-versiia.pdf.

Також для якісного викладання курсу розроблено онлайн-курс **«Вивчаючи міжнародне гуманітарне право»**.

Курс покликаний сприяти формуванню у молоді громадянської компетентності через опанування комплексом знань, вмінь і ставлень, які просувають ідею людяності, формують запит щодо зменшення насильства під час збройного конфлікту, нетерпимого ставлення до воєнних злочинів, подолання безкарності, постконфліктного врегулювання, впровадження перехідного правосуддя. Головна мета курсу – надати учнівству первинні знання щодо природи та змісту міжнародного гуманітарного права, показати його нерозривний зв'язок із правами людини та цінностями сучасної цивілізації, ознайомити з діяльністю міжнародних гуманітарних організацій, а також Червоного Хреста в Україні, мотивуючи до глибшого розуміння понять людяності, гуманізму, справедливості та миру.

Основна увага під час вивчення тем курсу **«Вивчаючи міжнародне гуманітарне право»** має бути спрямована на розвиток соціальних та громадянських компетентностей, пов'язаних з ідеями гуманності, моралі, прав людини, верховенства права, справедливості, свободи, спроможності діяти як відповідальні громадяни, а також формування і розвиток комунікативних навичок, допитливості, емпатії, сприйняття ситуації невизначеності та багатозадачності, уміння конструктивно взаємодіяти іншими.

Курс розрахований на 17 навчальних годин і містить десять тем/модулів, вступ та урок узагальнення. Тривалість вивчення кожної теми подано як орієнтовну. Вчитель/вчителька може самостійно планувати освітній процес залежно від поставлених завдань, наявності навчального часу та особливостей учнівського колективу. Може вивчатися як курс за вибором у старшій школі, поглиблений модуль у курсі правознавства, використовуватися як програма роботи гуртка тощо.

Для доступного й ефективного викладання МГП створено **«Комплексні освітні візуальні матеріали для школярів з питань міжнародного гуманітарного права: відео для учнів, презентації та тести»**. Матеріали включають 8 тем, які допоможуть донести до дітей цінності прав людини під час війни та основні принципи МГП. Кожна тема містить відеоролики для дітей, демонстраційні матеріали та тести для

перевірки засвоєних знань

(<https://www.helsinki.org.ua/articles/navchalni-materialy-z-mizhnarodnoho-humanitarnoho-prava-dlia-vchyteliv-videokurs-prezentatsii-ta-testy/>).

Питання міжнародного гуманітарного права можуть викладатися на уроках історії, правознавства, громадянської освіти. Рекомендації щодо включення цих питань у зміст навчальних предметів подано у збірці «Методичні матеріали для вчителя "Як викладати питання з міжнародного гуманітарного права на уроках історії, громадянської освіти та основ правознавства"»

(<https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/metodichni%20recomendazii/2022/09/27/Pro.metod.rekom.shchodo.vykl.mizhn.hum.prava-4.2698-22.vid.27.09.2022.pdf>).

На сайті МОН України створено окрему **рубрику «Міжнародне гуманітарне право»**, де розміщено покликання на онлайн-ресурси із зазначеної тематики:

<https://mon.gov.ua/osvita-2/zagalna-serednya-osvita/mizhnarodne-humanitarne-pravo>

Для розширення можливостей проведення цікавих та практичних уроків із правознавства можна використовувати матеріали Освітнього центру, відкритого у Верховній Раді України в 2019 році. Мета такого Освітнього центру – підвищити довіру громадян до Верховної Ради України, ознайомлюючи їх з роботою парламенту та депутатського корпусу. Головною цільовою аудиторією Освітнього центру Верховної Ради України є молодь, зокрема школярі та студенти. Формат роботи центру – інтерактивні уроки щодо діяльності Верховної Ради України та основ парламентаризму; проведення зустрічей та майстер-класів з народними депутатами України; розробка цікавих інформаційних та просвітницьких матеріалів. (https://portal.rada.gov.ua/documents/origin_docum/2592.html).